

*старший викладач кафедри відкритих освітніх систем
та інформаційно-комунікаційних технологій
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»*

НАПН України, м. Київ

**МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті охарактеризовано поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність керівника закладу загальної середньої освіти в умовах дистанційного навчання». Представлено модель управління розвитком інформаційно-комунікаційної компетентності керівника. Виокремлено й описано показники таких компонентів, як мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний та рефлексивний. Доведено важливість забезпечення ефективного підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти з метою розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності.

Ключові слова: *модель управління розвитком, інформаційно-комунікаційна компетентність, керівник закладу загальної середньої освіти, дистанційне навчання.*

В статье охарактеризовано понятие «информационно-коммуникационная компетентность руководителя учреждения общего среднего образования в условиях дистанционного обучения». Представлена модель управления развитием информационно-коммуникационной компетентности руководителя. Выделены и описаны показатели таких компонентов, как мотивационно-ценностный, когнитивно-деятельностный, рефлексивный. Доказана важность обеспечения эффективного повышения

квалификации руководителей учреждений общего среднего образования с целью развития информационно-коммуникационной компетентности.

Ключевые слова: модель управления развитием, информационно-коммуникационная компетентность, руководитель учреждения общего среднего образования, дистанционное обучение.

The article reveals the concept of information and communication competence of the head of the institution of general secondary education in the conditions of distance learning. The model of management of development of information and communication competence of the manager is determined, the indicators of such components are selected and described: motivational-value, cognitive-activity, reflexive. It is pointed out the importance of ensuring the effective improvement of the skills of heads of institutions of general secondary education in order to develop information and communication competence.

Key words: model of development management, information and communication competence, head of the institution of general secondary education, distance learning.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства висуває до світової освітньої системи нові вимоги щодо підготовки та перепідготовки керівників, зокрема й у сфері освіти. Знання як ключовий показник якості освіти та кваліфікації працівника вже не є визначальним фактором професійної підготовки керівника. Сучасний конкурентоспроможний успішний керівник у сфері освітніх послуг зобов'язаний демонструвати стійкі навички використання ІКТ, критичного мислення, стратегічного планування, здатність гнучко реагувати на зміни потреб суспільства.

В умовах прийняття нового Закону України «Про освіту» (далі – Закон) [4] та діяльності закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) на засадах Концепції «Нова українська школа» (далі – КНУШ) [3] актуальною є проблема забезпечення підготовки компетентних фахівців, керівників ЗЗСО. Однією із

основних 10 компетентностей, зазначених у КНУШ, є **інформаційно-цифрова компетентність**, а в статті 12 Закону України «Про освіту» використовується поняття «**інформаційно-комунікаційна компетентність**» (далі – ІКК), що трактується не лише як цифрова грамотність, а й упевнене оперування, обмін і використання інформації в освітніх цілях.

Один із ключових компонентів формули КНУШ – «*сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу*» [3]. Створення й ефективне функціонування сучасного освітнього середовища стає можливим саме завдяки запровадженню інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та засобів зв'язку.

За експертними оцінками сьогодні в Україні понад 150 тис. учнів потребують навчання за дистанційною формою [8]. Використання *дистанційної форми організації освітнього процесу* (далі – ДН) забезпечує передусім неперевершену (порівняно з іншими формами освітнього процесу) швидкість оновлення знань за підтримки інформаційних ресурсів, що обираються здобувачами освіти зі світових електронних інформаційних мереж. Ця форма дає змогу практично без обмежень розширити навчальну аудиторію педагога, руйнуючи всі географічні й адміністративні кордони. Вона сприяє забезпеченню рівного доступу до якісної освіти широких верств різних категорій здобувачів освіти (зокрема дітей, які потребують інклюзивної освіти, та тих, які змушені навчатися на тимчасово окупованій частині України), допомагає максимально «наблизити» свої сервіси до спеціальних потреб усіх здобувачів освіти.

Зважаючи на це, питання організації дистанційної освіти, підготовки та розвитку компетентних керівників ЗЗСО (насамперед із питань ІКТ та організації ДН) є нагальною освітянською проблемою, що потребує вирішення в найкоротші терміни.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми впровадження й ефективного застосування ІКТ представлено в працях низки вітчизняних і

зарубіжних учених (В. Безпалько, В. Биков, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, М. Кириченко, М. Козяр, М. Смульсон, Ю. Машбиць, М. Назар, В. Олійник, Є. Полат, І. Роберт, С. Сисоева та ін.).

Питанням компетентнісного підходу, формування педагогічної та професійної компетентності присвячено наукові розвідки таких зарубіжних та вітчизняних учених, як В. Байденко, Н. Бібік, О. Бондарчук, І. Зязюн, Л. Карамушка, Н. Клокар, І. Колеснікова, Н. Кузьміна, М. Лук'янова, А. Маркова, А. Москальова, О. Овчарук, Є. Рогов, О. Савченко, В. Сластьонін, В. Сєриков, М. Скрипник, М. Смульсон, Т. Сорочан, М. Степко, Л. Хоружа.

Окремі аспекти використання інформаційних технологій та технологій ДН у підвищенні кваліфікації керівних кадрів освіти, розвитку їх інформаційної культури досліджують В. Биков, В. Руденко, В. Гуменюк, Л. Забродська, С. Касьян, Л. Ляхоцька, О. Спирін, Н. Панкратова, Л. Калініна та ін.

У нормативних документах окреслено різні підходи до дистанційного освітнього процесу, зокрема як до форми навчання, так і до технології навчання. У Положенні про дистанційне навчання [10] зазначено, що «його реалізація може відбуватися двома шляхами: як окремої форми навчання, так і завдяки використанню технологій дистанційного навчання з метою забезпечення освітнього процесу в різних формах».

Наше бачення ґрунтується на такому визначенні: дистанційна форма організації освітнього процесу – це форма організації освітнього процесу, яка заснована на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що допомагають здійснювати освітній процес на відстані, уникаючи безпосереднього контакту між викладачем і слухачем, а технології дистанційного навчання – це сукупність взаємопов'язаних педагогічних технологій та інформаційно-комунікаційних технологій навчання [9].

Мета статті – проаналізувати наукові, психологічно-педагогічні, нормативні та інші теоретико-методологічні інформаційні джерела із проблеми проектування структурно-функціональної моделі інформаційно-комунікаційної компетентності керівника ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання визначеної вище мети дослідження нами уточнено структуру ІКК керівника ЗЗСО. Огляд і узагальнення відповідних літературних джерел дає змогу зробити висновок, що науковці описують структуру компетентності фахівця на основі кількох підходів, серед яких – когнітивний, функціональний, особистісно-діяльнісний [7], що відображають зміни поглядів науковців на визначення та структуру компетентності фахівця. Так, якщо у 60-70-х роках ХХ століття компетентність розглядали як систему знань, професійну обізнаність фахівця, а для опису її структури застосовували когнітивний підхід, то із появою та впровадженням компетентнісного підходу – функціональний (опис структури на основі вмінь, навичок фахівця та функцій, які він має виконувати у своїй професійній діяльності) й особистісно діяльнісний (особистість є суб'єктом діяльності та продуктом соціального розвитку). Оскільки в нашому дослідженні **ІКК керівника ЗЗСО** визначаємо як *здатність і готовність на основі динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок використовувати інформаційні технології, передусім ІКТ та електронні освітні ресурси, для підтримки професійної діяльності з управління й освітнього процесу в ЗЗСО, зокрема в умовах організації ДН*, то для опису структурних компонентів досліджуваної компетентності керівника ЗЗСО застосуємо інтегрований підхід, що передбачає синтез зазначених вище підходів. При цьому загальну структуру ІКК керівника ЗЗСО визначаємо на основі особистісно-діяльнісного підходу та виокремлюємо такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент стосується наявності в керівника мотивації (джерело активності й одночасно система спонукань будь-якої діяльності) та психологічної готовності до розвитку (саморозвитку) ІКК з огляду на її наявність (або відсутність) і необхідний рівень для виконання професійних обов'язків або життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Рефлексивний компонент «передбачає здатність до саморефлексії, саморегулювання, вміння здійснювати адекватну самооцінку розвитку ІКК. Для

успішної рефлексії особистої ІКК керівник ЗЗСО має розвивати в собі педагогічну самосвідомість, самооцінку, самоконтроль, набуті професійну ідентичність» [6].

Когнітивно-діяльнісний компонент стосується безпосереднього використання ІКК керівником у своїй професійній сфері, тому цей компонент ІКК керівника має «формуватися одночасно у двох напрямках: з одного боку – формування користувачьких умінь у галузі ІКТ, а з іншого – формування вмінь використання ІКТ як ефективного засобу для підвищення якості освіти» [1].

З огляду на це можемо виділити такі складові когнітивно-діялісної компоненти ІКК керівника ЗЗСО під час використання ІКТ в освітньому процесі, як операційна та методична компетентності. Розглянемо їх у контексті досліджуваної проблеми.

Операційну компетентність трактуватимемо як сукупність знань і вмінь, а також досвіду, що дають змогу ефективно вирішувати проблеми, які виникають у процесі використання програмного й апаратного забезпечення. Варто зазначити, що керівник ЗЗСО не має бути експертом, але мусить досягнути такого рівня володіння апаратним і програмним забезпеченням, щоб самостійно й оперативно, без спеціалізованої допомоги вирішувати будь-яку нагальну проблему під час використання ІКТ в освітньому процесі.

За таких умов керівник ЗЗСО повинен:

- мати навички використання локальної мережі для передачі й пошуку даних, установлення програмних продуктів тощо;

- знати, як користуватися найбільш розповсюдженими програмами доступу до глобальної мережі Інтернет та пошуковими системами, як знаходити необхідні дані в цьому середовищі;

- бути здатним за необхідності налаштувати з'єднання з Інтернетом на своєму робочому комп'ютері, зокрема застосовуючи для цього й мобільний телефон (смартфон);

- мати навички використання електронної пошти (створення власної скриньки, відсилання повідомлень тощо);

- бути здатним створювати та супроводжувати Web-сайти, присвячені шкільній тематиці, які можуть розміщуватися як у локальній мережі навчального закладу, так і в середовищі Інтернет (відомо багато сервісів – CMS-систем, які дають змогу безкоштовно розміщувати на серверах невеликі за обсягом Web-сайти, а в програмуванні спостерігаємо тенденцію до спрощення процедури створення та редагування такого виду ресурсів Інтернету);

- бути готовим до застосування апаратних і програмних засобів для проведення відеоконференцій (вебінарів) як у межах освітнього закладу, так і з іншими освітніми закладами.

Методична компетентність із використання ІКТ в освітньому процесі – керівник ЗЗСО має знати, як застосовувати потенціал ІКТ для вдосконалення методики навчання свого предмета; вміти адаптувати навчальні програми таким чином, щоб найефективніше використовувати засоби ІКТ.

Водночас до переліку загальних ключових компетенцій, прийнятих Радою Європи у 1996 році, та якими повинні володіти молоді європейці [6], входять політичні й соціальні компетенції: здатність брати на себе відповідальність, підтримувати демократичні інститути тощо; міжкультурні компетенції – здатність прийняти інші культури, мови та релігії, виявляти повагу один до одного тощо. Тому когнітивно-діяльнісну компоненту ІКК керівника ЗЗСО доцільно доповнити такою складовою, як компетентність в етично-правових, соціальних і культурних питаннях, пов'язаних з інтеграцією ІКТ в освітню галузь.

За таких умов керівник ЗЗСО повинен: знати й дотримуватися правових норм під час користування джерелами інформації, зокрема розрізняти використання чужої інтелектуальної власності із посиланням на автора й плагіатом; мати уявлення про загрози (зокрема й етичні та правові), що з'являються в процесі використання невідповідного для учнів програмного забезпечення та джерел інформації, вміти успішно протидіяти цим загрозам, оберігаючи від них учнів і формуючи їхній світ позитивних цінностей.

І. Зимня зі свого боку до основної групи компетентностей включає «компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності». У переліку компетенцій, що формують названу вище компетентність, вона називає «компетенцію здоров'язбереження – знання й дотримання норм здорового способу життя» [5]. У зв'язку з цим до переліку складових когнітивно-діяльнісної компоненти ІКК керівника ЗЗСО потрібно додати компетентність здоров'язбереження під час використання ІКТ.

Отже, проведений аналіз наукових досліджень дав змогу уточнити основні компоненти ІКК керівника ЗЗСО: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний.

Оскільки в дослідженні розглядається розвиток ІКК керівника ЗЗСО, то це зумовлює необхідність уточнення засобів оцінювання тих якісних і кількісних змін, які відбуваються в особистості керівників щодо здатності використання ІКТ у своїй професійній діяльності, у ході підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти, зокрема під час навчання на дистанційному етапі. Такими засобами можуть бути критерії та їх показники й відповідні рівні розвитку досліджуваної компетентності керівника. Для якісної або кількісної характеристики сформованості того чи іншого критерію використовують певні показники [2].

Ураховуючи викладене вище, зауважимо, що базовим (інтегральним) критерієм, що дає змогу оцінити ІКК керівника ЗЗСО, можна вважати відповідний рівень розвитку досліджуваної компетентності. При цьому варто виділити такі об'єктивні, часткові критерії для оцінки розвитку ІКК керівника ЗЗСО: мотиваційний, когнітивно-операційний, рефлексивний.

Зазначені критерії дають змогу якісно оцінити розвиток відповідних складових ІКК керівника ЗЗСО.

Мотиваційний критерій визначає наявність у керівника ЗЗСО мотивації (джерело активності й одночасно система спонукань будь-якої діяльності) та психологічної готовності до розвитку (саморозвитку) ІКК з огляду на її наявний рівень (або відсутність).

Показниками зазначеного критерію є: інтерес керівника ЗЗСО до ІКТ та їх використання у професійній діяльності; потреба в розвитку власної ІКК; переконаність у доцільності використання ІКТ в освітньому процесі; спрямованість на активне застосування ІКТ в освітній діяльності здобувачів освіти, а також власній тощо.

Когнітивно-операційний критерій відображає готовність і здатність керівника ЗЗСО щодо безпосереднього використання ІКТ у своїй професійній діяльності.

Показниками зазначеного критерію є: наявність знань про основні елементи персонального комп'ютера, їх функції та характеристики; здатність використовувати периферійне обладнання; демонстрація виконання основних операцій у середовищі операційної системи Windows (або іншої); використання зовнішніх носіїв даних і супутніх програмних засобів; здатність використання мереж (локальних, глобальних) та відповідних програмних продуктів (зокрема, браузерів), хмарних сервісів (пошукові системи; електронна пошта, Wiki середовища, CMS-системи, віртуальний диск, календар; мережеві спільноти; можливість проведення вебінарів, створення дистанційних курсів тощо) для організації освітнього процесу та взаємодії з його учасниками, колегами для професійного саморозвитку тощо; наявність знань про методики застосування ІКТ у різних освітніх технологіях, зокрема проектній; уміння застосовувати в дидактичному процесі доступні електронні освітні ресурси (електронні підручники, словники, бібліотеки тощо) та створювати власні (електронні дидактичні демонстраційні матеріали, комп'ютерні тести тощо) за допомогою пакета Microsoft Office або інших вільно поширюваних програмних додатків; дотримання правових норм під час користування джерелами даних; знання основних соціальних і культурних проблем, які пов'язані з використанням ІКТ; знання основних санітарних вимог стосовно організації роботи в комп'ютерному класі; дотримання медичних вимог щодо дозволу для роботи на персональних комп'ютерах й оргтехніці.

Рефлексивний критерій характеризує здатність учителя оцінити власний рівень розвитку інформаційної компетентності, використання ІКТ і супутніх програмних засобів у своїй професійній діяльності. Показниками зазначеного критерію є: здатність визначати рівень розвитку ІКК; оцінювати електронні освітні ресурси як власні, так і загальнодоступні; здійснювати самооцінку доцільності застосування ІКТ під час управлінської взаємодії; аналізувати проблеми, пов'язані з інформатизацією освітніх закладів; орієнтуватися на подальший саморозвиток власної ІКК.

Використовуючи визначені вище показники відповідних критеріїв, виділяємо такі рівні розвитку інформаційної компетентності керівника ЗЗСО: низький, середній, достатній, високий.

Керівник, який має **низький рівень розвитку ІКК**, *орієнтований на подальший саморозвиток* власної ІКК; проявляє *інтерес, демонструє знання* щодо ІКТ і їх застосування у власній професійній діяльності; *демонструє здатність* використання хмарних сервісів, зокрема пошукових систем, для професійного саморозвитку й електронної пошти для взаємодії з колегами; *має уявлення* про методики застосування ІКТ у дидактиці, правові норми використання джерел даних, санітарні та медичні вимоги стосовно організації роботи в комп'ютерному класі, соціальні та культурні проблеми.

Керівник ЗЗСО із **середнім рівнем розвитку** зазначеної компетентності *має потребу в розвитку* власної ІКК; *демонструє* здатність використовувати периферійне обладнання, зовнішні носії даних і супутні програмні засоби, хмарні сервіси (зокрема дистанційні курси) для професійного саморозвитку; *демонструє знання* методик застосування ІКТ в освітній діяльності; *застосовує* в дидактичному процесі доступні електронні освітні ресурси; *дотримується* правових норм у процесі користування джерелами даних; *здатен* оцінювати електронні освітні ресурси як власні, так і загальнодоступні.

Керівник ЗЗСО із **достатнім рівнем розвитку ІКК** *переконаний у* доцільності використання ІКТ у навчальному процесі; *демонструє* застосування ІКТ у різних технологіях навчання, зокрема проектній;

застосовує локальні або глобальні мережі й відповідні хмарні сервіси (зокрема, віртуальний диск, сервіси проведення відеоконференцій, мережеві спільноти, інформаційні системи тощо) для організації освітнього процесу та взаємодії з його учасниками, колегами, професійного саморозвитку; *здатний визначити власний рівень розвитку* ІКК, *здійснити самооцінку* доцільності застосування ІКТ під час викладання свого предмета тощо.

Керівник ЗЗСО із **високим рівнем розвитку ІКК** *демонструє спрямованість* на активне застосування ІКТ в освітній діяльності здобувачів освіти, а також власній; *організовує* освітній процес на основі хмарних сервісів (наприклад, Web-сайтів або дистанційних курсів, розміщених на загальнодоступних платформах тощо); *створює* електронні освітні ресурси високого рівня; *демонструє* застосування ІКТ у різних технологіях навчання, зокрема дистанційній; *визначає* рівень розвитку ІКК (як власний, так і колеґ); *аналізує* проблеми, пов'язані з інформатизацією освітніх закладів тощо.

Висновки. Отже, відповідно до поставленої мети нами було уточнено структуру інформаційно-комунікаційної компетентності керівника ЗЗСО, що включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний. Визначено три критерії (мотиваційний, когнітивно-операційний, рефлексивний) і показники розвитку ІКК керівників ЗЗСО. На їх основі відповідно описано чотири рівні розвитку досліджуваної компетентності керівника ЗЗСО – низький, середній, достатній, високий.

Перспективами подальших наших досліджень є проведення констатувального та формувального експериментів щодо управління розвитком інформаційно-комунікаційної компетентності керівника ЗЗСО в умовах дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабовський П. П. Критерії, показники і рівні розвитку інформаційної компетентності вчителя природничо-математичних предметів /

П. П. Грабовський // Інформаційні технології в освіті. – 2015. – № 24. – С. 135–147.

2. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рек. / кол. авт. : В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарука. – К. : Атіка, 2010. – 88 с.

3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – К., 2016. – Режим доступу : [НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА](#).

4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Ст. 12. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя // Эйдос : интернет-журнал. – 2006. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

6. Психолого-педагогічні особливості навчання керівних кадрів освіти за очно-дистанційною формою підвищення кваліфікації: акмеологічний підхід / Л. Л. Ляхоцька // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. : у 2 ч. / Ун-т менедж. освіти НАПН України. – К. : АТОПОЛ, 2013. – Вип. 9 (22). – Ч. 1. – С. 129–140.

7. Модель ІКТ компетентності вчителів [Електронний ресурс] / Н. В. Морзе, І. П. Воротникова // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». – 2016. – № 10 (6). – Режим доступу : http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/80644.

8. Опорні школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/tag/oporni-shkoli>.

9. Підвищення кваліфікації керівників освіти за дистанційною формою навчання : навч. посіб. / В. В. Олійник, В. Ю. Биков, В. О. Гравіт та ін. ; за заг. ред. В. В. Олійника. – К. : Логос, 2006. – 408 с.

10. Положення про дистанційне навчання від 25.04.2013 № 466

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

11. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія і практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.

Дата надходження до редакції: 22.11.2018 р.